प्राणाग्न्योःपरस्परोद्दीपकत्वमाहाग्नीति अग्नेर्वेगेनवहतीत्यग्निवेगवहःप्राणः एवंप्राणोप्यग्निवेगहेतुरित्याह गुदांतइत्यादिना दृष्टंचलोकेग्निवेगाद्वाष्पवायुवृद्धिर्वायुवेगाच्चाग्निवृद्धिरिति तथाचप्राणरोधेसतिजाठरमय निवृत्तेःप्राणोरोद्धव्यइतिभावः ॥ १३ ॥ जाठरनिरोधेनसर्वेषामिंद्रियाणांनिरोधोभवतीत्याशयेनाह पक्वेति पक्वाशयःपक्वस्थानं आमाशयःअपक्वस्थानं नाभिमध्येइतितास्थ्याज्जाठरे सर्वेप्राणाःसर्वाणींद्रिया णि ॥ १४ ॥ सर्वेरसाःहृदयात्हृदयंप्राप्यदशभिःप्राणैःप्रेरिताः तेचप्राणादयःपंचनागकूर्मकृकलदेवदत्तधनंजयाश्चपंच ॥ १५ ॥ एषआस्यादिपायुपर्यंतोयोगानांयोगिनांमार्गः किमनेनतिर्यगपिगंतव्यं नेत्याह येनेति केगच्छंतियेमूर्धनिसुषुम्नयानाड्यासहस्रारंप्राप्यतत्रात्मानंआदधन्आहितवंतः ॥ १६ ॥ अध्यायार्थमुपसंहरति एवमिति देहिनांसर्वेषुप्रचारेषुबुद्धिमनःकार्येंद्रियनिवर्त्येषुविषयेषुप्राणादिषुनि मित्तभूतेषुसत्सुविहितःप्राणनिरोधरूपोयोगस्तस्मिन्ननुष्ठितेसतिनित्यंसद्रूपंब्रह्मसमिध्यतेसम्यग्बुध्याबुपाधिजनितकालुष्यत्यागेनदीप्यतेप्रकाशते मंत्रार्थस्तु अग्निर्विज्ञानं मूर्धाचितिच्छाययाचिद्रूपःसन्

अग्निवेगवहःप्राणोगुदांतेप्रतिहन्यते ॥ सऊर्ध्वमागम्यपुनःसमुत्क्षिपतिपावकं ॥ १३ ॥ पक्वाशयस्त्वधोनाभ्यामूर्ध्वमामाशयःस्थितः ॥ नाभिमध्येशरीरस्य सर्वेप्राणाश्चसंस्थिताः ॥ १४ ॥ प्रस्थिताहृदयात्सर्वेतिर्यगूर्ध्वमधस्तथा ॥ वहंत्यन्नरसान्नाड्योदशप्राणप्रचोदिताः ॥ १५ ॥ एषमार्गोथयोगानांयेनगच्छंति तत्पदं ॥ जितक्लमाःसमाधीरामूर्धन्यात्मानमादधन् ॥ १६ ॥ एवंसर्वेषुविहितःप्राणापानेषुदेहिनां ॥ तस्मिन्समिध्यतेनित्यमग्निःस्थाल्यामिवाहितः ॥ १७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिपंचाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८५ ॥ ॥ ७ ॥ भरद्वाजउवाच यदिप्राणयतेवायु र्वायुरेवविचेष्टते ॥ श्वसित्याभाषतेचैवतस्माज्जीवोनिरर्थकः ॥ १ ॥ यदूष्मभावआग्नेयोवह्निनापच्यतेयदि ॥ अग्निर्जरयतेचैतत्तस्माज्जीवोनिरर्थकः ॥ २ ॥ जंतोःप्रमीयमाणस्यजीवोनैवोपलभ्यते ॥ वायुरेवजहात्येनमूष्मभावश्चनश्यति ॥ ३ ॥ यदिवायुमयोजीवःसंश्लेषोयदिवायुना ॥ वायुमंडलवद्दृश्योगच्छे त्सहमरुद्गणैः ॥ ४ ॥

दिवोव्यवहरतःप्राणवायोरपिकुकुच्छ्रेष्ठः अयंप्राणाग्निचितांसंघातः पृथिव्याःदेहस्यपतिर्जीवः अपांरेतांसिशरीराणि अन्नादिप्राणादिरूपेणजाठररूपेणच पाचयन् जिन्वतिपुष्णाति तेनप्राणविज्ञानयोर्निरोधेयदवशिष्यतेतद्ब्रह्मेत्यर्थः ॥ १७ ॥ इतिशांति॰मो॰नै॰भा॰पंचाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८५ ॥ ॥७॥ ॥७॥ नित्यंस मिध्यतइतिजीवस्यानौपाधिकंरूपंदीप्यतइत्युक्तंतल्लोकायतमतेस्थित्वाआक्षिपति यदीति प्राणयतेजीवयते ॥ १ ॥ आग्नेयोऽग्निगुणऊष्मभावऔष्ण्यं वह्निनाजाठरेणअंतःस्थेनपच्यतेस्पष्टीक्रियते इ दित्वभावेपिनलोपः अग्निर्जाठरएव एतत्अभ्रं ॥ २ ॥ एवंनित्यस्यवस्तुनःसत्वेकार्यलिंगकमनुमानंनिरस्यप्रत्यक्षमपिनिरस्यति जंतोरिति जंतोःदेहेंद्रियबुद्धिसंघातस्य प्रमीयमाणस्यनश्यमानस्य नैवो पलभ्यतेपलालपृथक्करणेबीजमिव तस्माद्वायुवियोगएवमरणं ॥ ३ ॥ वायुमयोवायुप्रधानोवायोरन्यः वायुमंडलवद्वायुनासहदृश्यःस्यादित्यर्थः ॥ ४ ॥

Digitized by Google